

NECİB MAHFÛZ'UN “ŞEHRU'L- 'ASEL” ADLI ÖYKÛSÜNÜN YİTİRİLEN DEĞERLER BAĞLAMINDA TAHLİLİ

Tahir ARAZ, Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Ph.D. Candidate, Atatürk University, Arabic Language and Literature
e-mail: tahiraraz@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-0225-128X

Tahir ARAZ

ÖZ

Arap edebiyatında hayatının tamamını roman ve öyküye adayarak roman türünün bu edebiyatta kökleşip itibar görmesinin en etkin yazarlarından sayılan Necib Mahfûz'un, her iki türün de şiirle eşdeğer tutulmasındaki büyük katkısı tüm eleştirmenler tarafından kabul görmektedir. Mısır'da tercüme çalışmalarıyla birlikte zemin bulan modern nesir türlerinin birer şube olmasının önündeki engebeli yolları aşan Mahfûz, özellikle romanın başlangıç, olgunlaşma ve zirve dönemlerini bizzat yaşamış birisi olarak Arap edebiyatında bu türün tartışmasız en büyük yazarlarından. Bu çalışmada eserlerinde olaylara geniş bir çerçeveden bakabilme yetisine sahip, 20.yy. Mısır toplumunun temel değerlerinde aksayan yanları dile getiren yazarın, modern roman tekniklerini esas aldığı tavrıyla, sıradan, öğütvari ve propagandacı tarzdan uzak; dönemin ve Arap toplumunun gerçeklerine dokunan bir anlayışla kaleme aldığı “Şehru'l-'Asel” adlı öyküsünün tahlili yapılarak, sosyokültürel çatışmalar odaklı, eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap edebiyatı, Necib Mahfûz, Şehru'l-'Asel, Yitirilen Değerler.

Article Type/Makale Türü:

Research Article/Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 18.07.2022

Accepted / Makale Kabul Tarihi: 16.09.2022

Published / Makale Yayın Tarihi: 30.09.2022

Doi: 10.35859/jms.2022.1145282

Değerlendirme ve İntihal/Reviewing and Plagiarism:

Bu makale iki taraflı kör hakem sistemine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilmiştir. Makale intihal.net adlı intihal sitesinde taranmıştır. / This article has been reviewed by at least two anonym reviewers and scanned by intihal.net plagiarism website.

Citation/Atf:

Araz, T. (2022). Necib Mahfûz'un “Şehru'l-'Asel” Adlı Öyküsünün Yitirilen Değerler Bağlamında Tahlili, *The Journal of Mesopotamian Studies*, 7 (2), ss. 202 - 218
DOI: 10.35859/jms.2022.1145282

Analyzing the Story of Necib Mahfuz "Shehru'l-'Asel" in the Context of the Lost Values

ABSTRACT

Naguib Mahfouz, who is considered one of the most influential writers in Arabic literature, devoting his whole life to novels and short stories, is accepted by all critics as his great contribution to equating both genres with poetry. It has overcome the rough roads that prevent the modern prose genres, which found ground with the translation studies in Egypt, to become a branch. Mahfouz is one of the greatest writers of this genre in Arabic literature, especially as someone who has personally experienced the beginning, maturation and peak periods of the novel. In this study, with ability to look at events from a wide perspective in his works, the author expresses the flaws in the basic values of Egyptian society at the 20th century, with his attitude based on modern novel techniques which is far from ordinary, advice-like and propagandist. The analysis of his story "Shehru'l-'Asel", which he wrote with an understanding that touches the realities of society, was evaluated with a critical perspective focused on socio-cultural conflicts.

Keywords: Arabic literature, Naguib Mahfouz, *Shehru'l-'Asel*, Lost Values.

EXTENDED SUMMARY

In the beginning of the 20th century Arab society social spaces have changed completely and the social structure has turned into a more complicated structure. Eventually a new youth with different goals and ambitions has emerged. Under those circumstances, Naguib Mahfouz states that this situation reflects the facts on the ground and that it affects is inevitable on the Arabic literature. The World War II, unification of Syria-Egypt, Suez Canal issue and the following 1967 Six-Day War defeat had a tremendous effect on the Egyptian society that accelerated the deterioration of stability and moral crisis in which 'consciousness loss' occurred and reflected in Mahfouz's works with all its reality. In this framework, Naguib Mahfouz's story called "Shehru'l-'Asel" is shaped around the behaviors of a group acting unconsciously; on the other hand, it is one of the works in which a new, enlightened, conscious, hopeful and determined portrait is drawn with the point of rejecting some behaviors that do not comply with the values of the society through the young couple in which the author is also represented, he also questions the political individuals in an implicit way with a fluent, impressive language and style in which lead to the work to take its place in Mahfouz's literature series.

Most of the heroes in the author's works represent the middle class and reflects the inner world in which he was born and raised. In this context, in the story of "Shehru'l-'Asel", which begins with the surprise of the newly married couple in the place they went for their honeymoon in their new home to live happily and peacefully when they meet a stranger who claims to be the maid Umm Abdullah's son instead of her. Naguib Mahfouz meticulous explanation of the surprise leads to the tension in the story to maximize with time by inclusion of other personalities. Naguib Mahfouz reflected the dissolution of the values that are building blocks of society through the anonymous couple's honeymoon in which he never loses hope. Because this hope element is evident in most of the author's works and is reflected in this story as a means of holding on to life.

The "Shehru'l-'Asel" story is one of the Mahfouz works that tells a lot in few words about the loss of consciousness, the fall of the spirit of togetherness, the extent of selfishness and immorality and the decline of values of the Arabic society in general and Egyptian people in particular. In the story, one of the bad guys was stabbed in the heart and the other in the throat as a result of the brawl that started with a fire in the kitchen, they fell to the ground, the police came with the fire brigade and the young couple clings to life after escaping from death. Within the framework of this evaluation in order for the story which is the subject of our study to be properly analyzed and understood the social-political and cultural developments that the Arab world went through should be analyzed well in historical, sociological and literary terms.

Mahfouz, with his attitude based on the modern novel style, writes with an understanding that is far from ordinary, advice-like and propagandist style, and deals with social realities in this story as in his other works. While dealing with the individual, he tries to reflect the lame-degenerate aspects of modern Egyptian society. The author who produces more beautiful and effective works with a minimized and concentrated language based on the power of expression as his experience progresses observes the problems of existence of the middle class with social problems and presents them to his readers in a realistic style by addressing the incurable problems of city society such as corruption, depression, and conflicts. In "Shehru'l-'Asel", Mahfouz who tends to express the problems of the society with symbols within the framework of sociological issues, creates his remarkable texts by concentrating on the element that creates the reality. In his work, Mahfouz takes care to make his criticism in anyway without breaking the hearts by reflecting degenerated society in a plain and elegant language.

The story of "Shehru'l-'Asel" is simple but at the same time is only one of the works that the author tries to reflect his message with his deep style. In general terms, the author uses the contrasts in his works and conveys his message through a style that reaches conclusions by making use of the conflict and tension between these contrasts, is addressing the reader by using the same style in this story. In this sense the action is gradually increased from the beginning to the end of the story in which the impression of descending from the peak of a mountain to the plain is felt. The author criticizes the political authorities of the period with a realistic-symbolistic style, makes his critique in his story by grinding the perpetrators of mental corruption with sharp but almost cloth-wrapped pebbles. Therefore, with its plot, this work appears as a serious criticism of corrupt values and those who cause it in the society in a deep and impressive way.

Giriş

Modern Arap edebiyatının ilk örnekleri matbaanın gelişmesiyle Fransız edebiyatından yapılan tercümelemlerin etkisi ve eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması neticesinde 19.yüzyılın ortalarına doğru verilmeye başlanmışsa da, belirgin kıstaslar olmamakla birlikte, *Modern Arap edebiyatının başlangıcı ve hatta Modern Mısır'ın şekillenmeye başladığı tarih olarak, Napolyon'un Mısır'a yönelik 1798'deki askeri hamlesi gösterilir*¹ (Heykel, 1993: 13-14). Bu tarih, "انحطاط" *İnhitât Dönemi* diye adlandırılan özellikle Arap edebiyatında uzun soluklu durağanlığın sona erip, Modern Arap düşüncesinin oluşum sürecini kapsayan, literatürde de "*Arap Rönesansı*" olarak geçen ve bu anlamda siyasi-kültürel bir hareket olarak kabul edilen *en-Nahda* " النهضة " hareketinin² miladı manasına gelir. Ancak roman ve öykü gibi türlerde anlatı tekniğinin geliştirilmesi ve toplumu tüm yönleriyle ele alan eserlerin neşredilmesiyle bu türlerin modern anlamda sağlam bir zemine ulaşması 1930'lara dayanır.

Modern Mısır ve Arap romanının tekevvününde hemen hemen tüm aşamalara şahit olan yazarlardan biri olan Necîb Mahfûz,³ Arap edebiyatında henüz yeni olan roman türünün, Tevfik el-Hakîm'in ifadesiyle, yolunu genişleterek romanı edebiyatın kayda değer en önemli şubesi haline getirmiştir ('Abdul'azîz, 2006: 4-15). Kahire'nin el-Cemâliyye semtinde 11 Aralık 1911'de dünyaya gelen (en-Nekkâş, 2011:15; el-'Înânî, 2002:19) Necîb Mahfûz, din kurallarıyla örf ve geleneğin ağır bastığı bir ailede yetişir (el-'Asîrî, 2010: 29). Mahfûz'un el-Cemâliyye ve el-'Abbâsiyye gibi gelenekçi semtlerle muhafazakâr bir evde büyümesi eserlerinde göreceğimiz fikri yönü üzerinde derin izler bırakır (Vâdî, 2002: 250). Hint, Yunan, Rus, Fransız, İngiliz ve Amerikan edebiyatına ait eserlerden yararlanan yazarın edebi, fikri ve felsefi düşüncelerinin tekevvün etmesinde fikirleri ve eserleriyle etkin olan Mustafa el-Menfalûtî, Abbâs Mahmûd 'Akkâd, Tâhâ Hüseyin ve Mahfûz'u toplumsal sorunlara yönelik bilime öncelik vermeye teşvik eden Selâme Mûsa gibi bazı çağdaşların ciddi etkileri vardır.⁴ Öte yandan yazarı özellikle fikri-edebi açıdan etkileyen Tevfik el-Hakîm'i de unutmamak gerekir. Bu anlamda genel olarak Mahfûz'un edebi alt yapı kültürü derin, geniş ve farklı okumalardan oluşmaktadır.

Nobel Kurulu ve edebiyat eleştirmenleri tarafından "*Kahire'nin Dickens'i*" ya da "*Kahire'nin Balzac'ı*" olarak taltif edilmiş olan Mahfûz'un (Allen, 2005: 129-150; Ürün, 2002: 104) romanlarını eleştirmenler farklı kategorilere ayırıp tasnif etmişlerdir. Mahfûz eserlerinde toplumun farklı kesimlerine mensup her türden insana yer vererek, romanı bu anlamda farklı bir aşamaya taşımıştır. Geniş roman ve öykü türündeki eserlerinin yanında yazarın aylık yayın yapan *el-Mecelletu'l-Cedîde* ve *el-Ma'rife* ile haftalık yayın yapan *el-Mecelletu's-Sekâfe* ve *Mecelletu'l-Eyyâm* gibi farklı dergilerde de makaleleri yayımlanmıştır. (Yâğî, 1999: 96-142; Şükrî, 1988: 74-75).

1 Mısır'ın işgali ve etkileri için bkz. Hourani, 1968: 51-89; Zeydân, 2013: 1169; Dayf, 1961: 11-30; el-Fâhûrî, 1986: 11-20.

2 Nahda hareketinin genel özellikleri için bkz. ez-Zeyât, 2013: 433-438.

3 Necîb Mahfûz'un hayatı, eserleri ve edebi kişiliği için bkz; Adı geçen eserlerin hemen hepinde Mahfûz'un genel hatlarıyla hayatına, edebi kişiliğine ve eserlerine değinilmiştir. Eserlerin bir kısmı bizzat yazarın kendisiyle yapılan görüşmeler neticesinde yazılırken diğer bir kısmı da yazar hakkında yazılan tahlil niteliğindeki eserlerdir. Adı geçen eserler dışında yazarın belirli bir yönünü, herhangi bir eserini ve hatta hayatının tamamını anlatan onlarca eser daha vardır. Bu açıdan bakıldığında hakkında en çok çalışma yapılan yazarlardan birisi Mahfûz'dur demek yerindedir. Yazar hakkında yapılan çalışmaların birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz. el-Ğitânî, 1980; 'Abdul'azîz, 2006; Taha Bedr, 1977; Selmâvî, 2007; el-'Înânî, 2002; el-Şeyh, 1987; el-Mühennâ, 1996; Hüseyin 'Îd, 1997; Recâ 'Îd, 1974; Yıldız, 1998; Ürün, 2002; Nebîl, 1986; Şükrî, 1988/1998; Yâğî, 1999; Vâdî, 2002; Ayyıldız, ty; en-Nekkâş, 1995/2011; el-'Asîrî, 2010; Fevzî, 1989; Mahfûz, 2006; el-Seyyîd, 1990; ez-Zehrâ' ve Sa'îd, 1982; Râğîb, 1968; 'Alî Hasan, 1977; el-Kutâ, 2000.

4 Necîb Mahfûz'un edebi kişiliğini etkileyen yazar ve eserler için bkz. 'Abdul'azîz, 2006; el-Ğitânî, 1980.

Olaylara geniş ve derin bir açıdan bakabilme becerisi gösteren, çok sayıda roman ve hikâyesinde gerçekçi üslubuyla bilinen; eski Mısır dönemini ele aldığı tarihi romanlarıyla da edebiyat kariyerine başlayan Mahfuz, 1940'lı yıllarda toplumcu gerçekçi, 1960'lı yıllarda felsefi-sembolist, daha sonra yeniden gerçekçi bir yaklaşımla yazın hayatına devam eder. Mısır'ın yakın dönem tarihini içine alan toplumsal, siyasal, dini ve felsefi sorunları birçok eserinde işleme yoluna giderek Arap edebiyatında roman ve hikâye türünün gelişmesinde çok büyük katkı sağlamış, bu alanın Arap dünyasında en etkin yazarlarından biri kabul edilir. Romanlarında füşhayı⁵ kullanan yazar, modern Mısır toplumunun en önemli taraflarını romana yansıtabilmiş, sorunları toplumcu-gerçekçi ve bazen de felsefi-sembolik bir anlayışla irdeleyerek akıcı bir üslupla okuyucusuna sunup roman türünü yüksek bir mertebeye ulaştıran (el-Fâhûrî, 1986: 29), günümüzün üzerinde en çok araştırma yapılan yazarları arasındaki yerini muhafaza eden ediplerdendir.

1. "Şehru'l-'Asel" Öyküsünün Olay Örgüsü

Romanda, öyküde veya anlatma esası çerçevesinde şekillenen diğer metinlerde yapıtaşı denilebilecek olan olay örgüsü eserin okuyucuya aktarımı noktasında temel bir unsur olarak rol üstlendiğini ifade etmek gerekir. Bu noktada Mahfuz'un "Şehru'l-'Asel" adlı öyküsü sade ama aynı zamanda yazarın derin üslubuyla mesajını yansıtmaya çalıştığı önemli eserlerinden sadece bir tanedir. Genel anlamda eserlerinde zıtlıklardan ve bu zıtlıklar arasındaki çatışmayla gerilimden istifade edip sonuca varan bir üslup üzerinden mesajını ileten yazar, söz konusu öyküsünde de aynı tarzı kullanarak okuyucusuna hitap etmektedir. Bu çerçevede "Şehru'l-'Asel" öyküsünün olay örgüsündeki aksiyonun başından sonuna kadar kademe kademe arttırıldığı ve nihayetinde adeta bir dağın doruk noktasından ovaya inildiği izleniminin hissettirildiği görülmektedir.

Bu çerçevede bilinçsizce hareket eden bir grubun davranışları etrafında şekillenen; öbür taraftan yazarın da temsil edildiği genç çift üzerinden toplumun ruhuyla uyuşmayan bazı davranışların reddi noktasında yeni, aydın, bilinçli, umudu barındıran ve kararlılığın tercih edildiği bir portrenin çizildiği, genç çiftin balayını geçirmek için geldikleri dairede başlarından geçenlerin akıcı ve etkileyici bir dil ve üslupla okuyucuya aktarılıp siyasi bireylerin örtük bir tarzla sorgulanarak dönemin, 1967'de altı gün süren Arap-İsrail Savaşı çerçevesinde genel hatlarıyla yansıtıldığı öykünün kısaca özeti şu şekildedir.

Mutlu, huzurlu ve aynı zamanda şanslı olduklarını düşünen yeni evli çift balayını geçirmek için geldikleri dairede neşeli neşeli konuşurlarken hizmetçi Ümmü Abdullah'ın yerine, ayak seslerini ağır ağır işittikleri, biraz da kendilerini ürküten, oğlu olduğunu iddia eden bir yabancıyla karşılaşır. Bu karşılaşmadan dolayı şaşırıp çift, kaba olarak tarif edilen adamla tartışmaya başlarlar. Kanepenin altına yerleştirilen ve içinde ekşimiş yemek bulunan tencerenin varlığıyla tartışmanın üslubu şiddetlenirken, genç çift kaba adamı evden kovar ancak adamın Ümmü Abdullah'ın gittiği mevlitten dönene kadar dairede kalmada ısrar etmesi üzerine aralarında hafif bir arbeye yaşanır. Kendilerini zayıf gören genç çift şiddetle bir yere varamayacaklarını anlayınca pencereyi açıp sokaktakilerden yardım istemeye kalkışır kalkışmaz, kendilerini şaşkına çeviren, sokaktan gelen tuğlaların hedefi olurlar.

5 Necib Mahfuz'un füşhayla ilgili görüşleri için bkz. 'Abdul'aziz, 2006: 194-195.

Bunun üzerine polisi aramanın iyi bir fikir olduğunu düşünen genç adam telefon kablosunun kopuk olduğunu görür. Hemen ardından kapıya yönelen çift, kapının da anahtarla kilitlenmiş olduğunu görünce eve kapatıldıklarını ve kendilerini kötü bir sonun beklediğini düşünmeye başlarlar. Bu arada az önceki o neşeli yüzlerinden de bir eser kalmamıştır. Daha ilk şoku atlatamamış olan çift mutfaktan gelen güreşe benzeyen sesleri işitmeleri üzerine evde bir başkasının da olduğunu anlarlar. Duruma daha fazla katlanamayacaklarını anlayan çift kendi evlerinden çıkmak için izin isterler. Ancak Ümmü Abdullah'ın oğlu olduğunu iddia eden kaba adam genç çifte güvenmediğini hatta bu evin sahibi olup olmadıklarını öğrenmek için Ümmü Abdullah'ı bekleyeceklerini söyler.

Kaba adam genç çiftle alay edencesine müzikten ve danstan hoşlanıp hoşlanmadıklarını sormasıyla birlikte mutfaktan gelen müzik seslerinden içeride bir kaç kişinin daha olduğunu anlarlar. Artık şaşkınlığı aşan öfke ve umutsuzlukla birlikte garip müzik ritmiyle acayip sesleri dinlemek zorunda kalırlar. Genç adam ne pahasına olursa olsun pencereyi açıp yardım isteyecekken yeniden tuğlaların hedefi olur. Sokaktakilerin yardım etmeyeceklerini anlayan çift, bir çıkış yolu aramaya başlar. Kapının kilitli, telefonun kesik, pencerenin tuğlaların hedefi olduğu bu ortamda kendilerine güvenmekten başka bir çareleri yoktur. Fiziksel olarak zayıf olan çift akıl yoluyla bir tertip kurup bu vaziyetten kurtulmaya çalışırlar. Tam da bir plan düşünürlerken, genç kadının gözleri buzdolabının çıkartılmış raflarına takılır. Dikkatini çeken bu durum üzerine buzdolabına yaklaşır ve onu açar açmaz aklını kaçırmışçasına bir çılgılık atar. Buzdolabından bir ceset yüzüstü yere düşer. Cesedin gelmesini bekledikleri kadına ait olduğu öğrenilince işler daha da çetrefilleşir.

Çılgılığı işitip mutfaktan odaya gelen kaba adam ve diğerleriyle başlayan tartışmada içkiden ve eğlenceden kendini kaybetmiş bilinçsiz grup; genci, kadını öldürmekle itham ederek onunla adeta dalga geçer. Genç çift çıldırmak üzeredir. Ancak eğlencenin bitirilip daha sonra mahkeme yapılacağını ifade eden kaba adam ve grubu biraz sonra dönmek üzere mutfağa giderler. Bu esnada çift iyice düşünerek tam bir kararlılıkla kendilerini ölümüne savunacaklarına karar verirler. Birbirlerine umut aşılayarak korkularını yenmeye çalışırlar. Bu arada kocasının isteği üzerine genç kadın biraz dinlenmek için yatak odasına çekilir.

Mutfaktan gelen kaba adam ve grubu bir tiyatro sahnesini andıran mahkeme neticesinde, genci suçlu bularak ölüme mahkûm eder. Genç adam tam öldürecekken yatak odasından bir çılgılığın işitilmesiyle birlikte genç kadının odanın kapsında görünmesi, hemen ardından tüm planları bozan ve evin sahibi olduğunu iddia eden bir başka adamın gözükmesiyle işler daha da karmaşıklaşır. Bu arada kaba adamla ev hırsızları olarak tarif edilen bu yeni adam arasında karşılıklı suçlamalar ve ithamlar devam ederken genç kadın gizlice mutfağa girer ve iki bıçak alarak birisini kimseye hissettirmeden kocasının cebine sokar.

Ev hırsızıyla kaba adam ve diğerleri genç adamı öldürmek ve evi paylaşmak için kendi aralarında bir anlaşmaya varmaya çalışırken mutfakta çıkan yangın üzerine herkesin ateşi söndürmek için çabalaması, buna çılgınlıkların, kapı zilin kesintisiz çalması ve kapının tekmelenmesi eklenince ortam cehenneme dönüşür. Tam bu sırada ev hırsızları genç adamı öldürmek ister ama gencin cebinden çıkardığı bıçağı kalbine saplaması üzerine yere yığılır. Bunu gören kaba adam da gence saldırır ama genç kadın tarafından bıçakla boğazından aldığı darbeye yere düşer. Yıldırım hızıyla gelişen olaylar dış kapının

kırılması, dışarıdan insanların içeri girmesi, itfaiye sesi, polis düdüğü, alevler, duman, vuruşmalar, akan su, dağınık mobilya parçalarıyla bir harabeye dönen dairede adeta savaş yaşanır.

Tüm bu arbedenin ardından akşam olduğunda ortam sakinleşir. Genç çift de harabeye dönen dairelerine gelmişlerdir. Geriye koltuk parçaları, makine döküntüleri ve şilte çöplerinden başka bir şey kalmaz. Karı koca yüzlerinde morluklar, yaralar, hafif şişlikler ve giysileri de yırtılmış halde sadece bir mumu sağlam kalan ve soluk bir ışık saçan küçük bir avizenin altındaki kanepeye oturur. Sessizce etraflarına göz atarak karşılıklı bakışırlar. İstemsiz bir şekilde uzun kahkahalara boğulan çift ardından sessizliğe ve sakinliğe geri dönerler. Her şeye rağmen, kalp gizli bir rahatlama, neşe ve minnettarlıkla birlikte onlara telafi edilmez bir şey kaybetmediklerini fısıldar. Çünkü halen hayattalar.

“(Genç kadın) -Mucizevi bir şekilde hayatta kaldık!

Onu onaylayarak başını salladı ve mırıldandı:

(Genç adam) -Evet mucizevi bir şekilde hayatta kaldık.

Sonra beklenmedik bir neşe ve ciddi bir ses tonuyla:

(Genç kadın) -Telaflı edilmez bir şey kaybetmedik.”(Mahfuz, 2007: 32).

2. “Şehru'l-'Asel” Adlı Öykünün İncelenmesi

“Şehru'l-'Asel”⁶ öyküsü, yazın hayatına lisenin sonlarına doğru 1929’da “el-Mecelletu'l-'Cedide” isimli bir dergiye makaleler yazarak başlayan Necib Mahfuz’un (‘Abdul’aziz, 2006: 89-90, 95) yedinci öykü kitabının içinde bulunan yedi öyküden biri olup ayrıca öykü kitabına adını vermiştir. İlk basımı 1971’de *Dâru'l-Kâlem* tarafından Kahire’de yapılan öykünün son baskısı 2007’de *Dâru’ş-Şurûk* tarafından yine Kahire’de yapılmıştır. Eserlerinin çoğunda toplumcu-gerçekçi bir üslubu esas alan Mahfuz bu öyküsünde de almış olduğu eğitimin etkisiyle 1967 Arap-İsrail Savaşının insanlar üzerinde bıraktığı etkileri gerçekçi-sembolist bir tarzla yansıtarak dönemin siyasi otoriteleriyle genel durumu eleştirir. Yazar diğer eserlerinde olduğu gibi bu öyküsünde de eleştirisini yaparken yenilginin toplumda oluşturduğu trajediyi ve zihinsel yozlaşmanın müsebbiplerini keskin ama adeta bir bezle sarılmış çakıl taşlarıyla taşıyarak yapar (‘Abdul’aziz, 2006:135). Dolayısıyla “Şehru'l-'Asel” derin ve etkileyici bir şekilde yapılan eleştirisıyla Arap toplumunun ve yozlaşmış değerlerle buna sebep olanların ciddi anlamda bir eleştirisi olarak karşımıza çıkar.

Mısır’da 1952 devriminin hemen akabinde toplumun ve sosyal ortamların tamamen değiştiğini, toplumsal yapının olduğundan daha çetrefilli bir yapıya dönüştüğünü ifade ederek, farklı hedefleri ve ihtirasları olan yeni bir gençliğin ortaya çıktığını belirten yazar, bu durumun elbette ki gerçekleri yansıtmaması babında edebiyatı etkilemesinin kaçınılmaz olduğunu aktarır. Suriye-Mısır birleşmesi, Süveyş Kanalı meselesi, 1967 yenilgisinin Mısır toplumu üzerindeki yıpratıcı ve yıkıcı tesirleriyle ahlaki bunalım ve istikrarın bozulması da eklenince, “bilincin yitirilmesi” kavramıyla ifade edilen bu girift yapı tüm gerçekliğiyle Mahfuz’un eserlerinde kendine bir yer bulur (‘Abdul’aziz, 2006: 132-134). Arap-İsrail Savaşının yenilgisinden etkilenen Mahfuz bir süre yazın hayatına ara verdikten sonra (el-Ferec, 1990: 22) savaşı sembolleştirdiği *Hammâretu'l-Kitti'l-Esved* (1968), *Tahte'l-Mizalle* (1969) ve *Şehru'l-'Asel* (1971) gibi eserlerinde savaşın toplum üzerindeki yıpratıcı etkilerine simgesel

6 Türkçeye “Balayı” olarak çevirdiğimiz “Şehru'l-'Asel” adlı öyküyle ilgili bu çalışmada; Mahfuz, Necib. (2007). *Şehru'l-'Asel*. Kahire: Dâru’ş-Şurûk baskısı esas alınmıştır.

unsurlarla değinir. "Şehru'l-'Asel" öyküsü bu çerçevede savaşın da etkisiyle yazarın dönemin içinde bulunduğu toplumsal-bireysel tükenmişlik halinin panoramasını çizdiği bir eser olarak belirginleşir.

Toplumla kahvehanelerde iç içe olan Mahfuz'un eserlerine genel olarak bakıldığında karakterlerinin çoğunun Kahire'nin herhangi bir sokağında veya resmi görevde çalışan sıradan bir memur olup orta sınıfın ve kendisinin doğup büyüdüğü dünyayı temsil ettiklerini görürüz (Vâdi, 2002: 259-261). Bu bağlamda birer çalışan oldukları anlaşılan yeni çiftin balayı için gittikleri yerde, mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşayacakları yeni evlerinde, hizmetçi Ümmü Abdullah'ın yerine oğlu olduğunu iddia eden bir yabancıyla karşılaşmış şaşkınlıklarıyla başlayan "Şehru'l-'Asel" öyküsünde, yazarın titiz üslubuyla ilerleyen saatlerde hırsız-zorba gibi farklı tiplerin de olaya dâhil edilmesiyle gerginlik en üst seviyeye çıkartılır. Yıldız'ın ifadesiyle "Bu hikâyede kargaşa durumu Arap-İsrail Savaşını, hırsızların girdiği ev de haksız yere işgal edilen toprakları sembolize eder" (Yıldız, 1999:144). Öte yandan öyküde adı belirtilmemiş olan balayı çiftinin hüviyetinde esere yansıyan Necib Mahfuz toplumun yapıtaşları değerlerinin çözümlenmesini yansıtmaya çalışırken umudunu asla kaybetmez. Zira bu unsur yazarın çoğu eserinde belirginleşirken yaşama tutunmanın bir vesilesi olup temsil ettiği toplumun yeniden dirilmesi şeklinde eserlere aksettirilir.

Genç çiftin gayet neşeli bir şekilde girdikleri evin oturma odasında garip bir yemek kokusunu hissetmeleriyle başlayan "-Oturma odasında bir yemek tenceresi! -O da (içindeki) ekşimiş yemek, bu ne demek? -Zihnin hayal edemeyeceği bir şey..." (Mahfuz, 2007: 9), şaşkınlık, Ümmü Abdullah'ın oğlu olduğunu iddia eden birisiyle karşılaşmalarıyla bir gerginliğe dönüşür. Bu esnada mutfaktan gelen şarkı söyleyip bilinçsizce eğlenen birkaç kişinin sesi de genç çiftin iyice şüphelenmesine sebep olur. Polise gitmek isteyen çiftin engellenmesi, evlerinin içinde mahsur kalışları ve ardından bir şüphe üzerine buzdolabının kapısını açmalarıyla yüzüstü düşen Ümmü Abdullah'ın cesedini görmeleri, kendilerinin de sonlarının geldiğini düşünmeye başlamaları ve sokaktan geçenlerden yardım istemelerine rağmen şiddetle karşılaşmaları ve nihayetinde genç adamın tam öldürüleceği anda yatak odasından evin sahibi olduğunu söyleyen bir başkasının da olaya girmesiyle büyüyen kargaşanın içinden çıkılmaz olur.

"Şehru'l-'Asel" öyküsü, Ümmü Abdullah'ı kimin öldürdüğü konusu tartışılırken mutfakta bir yangının çıkmasıyla başlayan arbede sonucunda kötü adamlardan birisinin kalbinden diğerinin de boğazından bıçaklanmasıyla yere düşmeleri, itfaiye ekibiyle polisin gelmesi ve genç çiftin ölümden kurtulmasıyla tekrar hayata tutunmasının anlatıldığı; özelde Mısır, genelde Arap toplumunun içinde bulunduğu bilinç kaybı, birliktelik ruhunun iflası, bencillikle ahlaksızlığın boyutu ve toplumsal değerlerin zafiyeti hakkında Mahfuz'un az sözle çok şey anlattığı ender öykülerinden birisidir. Bu değerlendirme çerçevesinde çalışmamızın konusunu teşkil eden öykünün hakkıyla tahlil edilebilip iyice anlaşılabilmesi için dönemin Arap dünyasının içinden geçtiği sosyal-siyasi, askeri ve kültürel gelişmelerin; tarihi, sosyolojik ve edebi anlamda iyi bir şekilde analiz edilmesi gerektiğini ifade etmek gerekir.

Mahfuz modern roman üslubunu baz aldığı tavrıyla propagandacı tarzdan uzak bir anlayışla yazarak bu öyküsünde de toplumsal gerçekleri işler. Bireyi ele alırken Modern Mısır toplumunun aksayan-yozlaşan yanlarını yansıtmaya gayretindedir (el-Fâhûrî, 1986: 29). Tecrübesi ilerledikçe ifade gücüne dayanan minimize ve yoğunlaştırılmış bir dil ile daha güzel ve etkin eserler üreten yazar, eserlerinde orta sınıfın toplumsal problemlerle var olma sorunlarını gözlemleyip gerçekçi bir üslupla okurlarına

sunarak yozlaşma, çürüme gibi toplumun tedavisi zor problemlerini ele alıp (el-Nu'aymî, 2019: 69) bunalım ve çatışmaların merkezi olarak gördüğü şehir kesimindeki yozlaşmaları aktarır (es-Seyyîd, 1988: 189-190). Sosyolojik konular çerçevesinde toplumun sorunlarını sembollerle ifade etmeye yönelen Mahfuz, görünen üzerinden değil, eserlerinde görüneni oluşturan öge üzerinde yoğunlaşarak dikkat çekici metinlerini oluşturur (Ferec, 1986: 13). Eserde geçen "(Genç kadın) -Titreye titreye sordu: -İnsanlara ne oldu/ne oluyor?-Bize yardım edeceklerine tuğlaları bize fırlatıyorlar" (Mahfuz, 2007: 13), sözleri gerçekte toplumsal anlamda dejenere olmuş bir toplumun sade bir dille yansıtımı ve eleştirisi olarak öyküde yer edinir.

2.1. Öykünün Anlatım Teknikleri Açısından İncelenmesi

Hâkim bakış açısının kullanıldığı "Şehru'l-'Asel" öyküsünde anlatıcı üçüncü şahıs olup yazarın kendisidir. Bu anlamda hâkim bakış açısı her şeyi bilen, gören ve olayların gidişatı hakkında sahip olduğu bilgiyi okuyucuya aktarandır. Yazar-anlatıcı da denilen bu bakış açısında anlatıcı "itibari dünyada yaşanmış, yaşanan ve yaşanacak olan her şeyi bilir, görür ve duyar"(Çetişli, 2016: 106). Dolayısıyla okuyucu, genel anlamda roman veya öyküye onun bakış açısından bakarken, yazarın bilmesini istediği kadar, bilgi sahibi olur. "Kadın şaşırıp ve kocasına baktı. Genç, gücünün üstünde yüklenmesi gereken bir şeyin olduğunu hissetti. Kendini adamın karşısında olgunlaşmamış taze bir hurma ağacının dalı gibi gördü. Hırsından çatladı ve adama bağırdı" (Mahfuz, 2007: 12). Görüleceği üzere yazarın bakış açısıyla kadının şaşırıp olduğunu, kocasının da içinde bulunduğu çaresizlik halini öğrenebiliyoruz. Bu noktada yazarın bu bakış açısıyla kısmi de olsa genç çiftin psikolojik durumlarını da yansıttığı görülür.

Yazarın genel anlamda olaylarla ilgi yorumlardan kaçındığı öyküde, anlatımı güçlü ve açıklayıcı kılan diyalog tekniğini öykünün geneline serpiştirdiği görülür. Diyalog "öncelikle anlatıcının anlatma yetkisini sınırlaması ve farklı anlatım tarzlarına imkân sağlaması bakımından önemlidir. Çünkü eserin üslubunu monotonluktan kurtarır ve üsluba çeşitlilik kazandırır... Üstelik konuşma bize, konuşan kişinin karakter, kültür ve sosyal mevkiini tanıma imkânı verir"(Çetişli, 2016:126). Çetişli'nin tanımı doğrultusunda Mahfuz'un "Şehru'l-'Asel" öyküsünün büyük bir kısmında adeta bir tiyatro sahnesini andıran türden diyalogların yapıldığını ifade etmek mümkündür. Karakterler arası ilişkiler, çatışmalar ve karakterlerin karşılıklı düşünceleri bu teknik aracılığıyla okuyucuya aktarılırken eserin de akıcı olması sağlanmıştır. Yazarın bu teknikle birlikte kısmi de olsa sahneleme ve dış monolog tekniklerini de kullandığını belirtmekle birlikte ağırlığın diyalog tekniğinde olduğu ifade edilebilir.

"-Koyun gibi ölmeliyiz.

-Ölüme kadar, ölüme kadar kendimizi savunmalıyız ve mümkünse onlara inanılmaz bir darbe indirmeliyiz.

-Savaşın sonucunu beklemekten daha yararlı bir şey yapmak istiyorum.

-Düşün, kendin için düşün, hiçbirimizin bir başkası üzerinde vasiyet iddia edemeyeceği bir durumdayız.

...

-Yeni bir planın var mı?

-Ben düşünmeyi bırakmıyorum.

-Ben de.

-Eğer bir plan bulursak önemli olan kararlılığın gücüdür."(Mahfuz, 2007: 24).

Gayet rahat ve akıcı bir dille genç çiftin neler yapacaklarını neler düşündüklerini diyalog tekniğiyle sunan yazar, bununla öykünün de akıcılığını canlandırmıştır. Aynı zamanda yazarın düşüncesiyle özdeşleşen genç çiftin umut barındıran kararlı duruşları gerçekte Necib Mahfuz'un Mısır ve genelde Arap toplumundan beklediği kararlılığı temsil eder. Dolayısıyla yazar Mısır toplumunda gençlik nezdinde olmasını isteği değişimi, hareketi öyküsünde bu genç çift üzerinden yansıtmaya çalışarak en nihayetinde kararlılıkları sayesinde onları bu içine düştükleri kâbustan kurtarır.

Yine diyalog tekniğinin kullanıldığı ama aynı teknik içinde ironiden de istifade edildiğini ve bu çerçevede hem akıcılığın sağlanması hem de öyküdeki gerilimin artırılması dolayısıyla zıtlıklar üzerinden hareket eden yazarın iyi-kötü bağlamında bu iki kavramı karakterler aracılığıyla yansıttığı görülmektedir.

“Adam cesedi işaret etti ve sordu:

-Bu kadını kim öldürdü?

Koro tek nefeste cevap verdi:

-Sen, usta!

Güldü ve onlarda güldüler. Sonra sordu:

-Beni ne ile yargılıyorsunuz?

Şöyle cevap verdiler:

-Selametle.

Güldü ve güldüler. Sonra sordu:

-Kim cesedin saygınlığını ihlal etti?

Genç adamı işaret ederek, dediler ki:

-Bu katil.

-Onu ne ile yargılıyorsunuz?

-İdamla.

Kaba adam, gence bir bakış atıp sordu:

-Senin kendini savunacak bir şeyin var mı?” (Mahfuz, 2007:25-26).

Görülebileceği gibi yazar diyalog tekniği içinde ironiyi de kullanarak taraflardan özellikle kötü-zorbacı olarak tasvir ettiği kişiliklerin karakterlerini okuyucuya daha belirgin bir şekilde aktararak metnin etkinliğini ve anlaşılabilirlik derecesini yükseltmiştir.

Öyküde varlığı az da olsa hissedilen diğer bir teknik de Çetişli'nin “Ana, kılavuz motif” olarak adlandırdığı, “herhangi bir tavır, hareket veya sözün eserde çeşitli vesilelerle birçok kez tekrar edilmesi” (Çetişli, 2016:134) olan leitmotiv tekniğidir ki; ev hırsız, palyaço gibi sıfatların karşılıklı ithamlarda sık sık kullanılmasıyla Ümmü Abdullah⁷ isminin yine aynı şekilde tekrar edilerek kullanılmasıdır. Yazarın bu tarz tekrarlarla ölü olarak bulunan Ümmü Abdullah'ın nezdinde kaybedilmiş olan bazı insani olguları ve değerleri ön plana almak istediğini ifade etmek yerinde olacaktır.

7 “Ümmü” kelimesinin yazımında TDV İslam Ansiklopedisi temel alınmıştır. Bununla birlikte bu kelimenin “Ummü/Ummu” şeklinde de farklı kaynaklarda geçtiği görülür.

2.2. Zaman ve Mekân

Anlatma esasına bağlı diğer türlerde olduğu gibi öyküde de zaman ve mekân esas unsurlardan olup özellikle olay örgüsünün gerçekliğine güç katmaktadır. "Romani zamanın buyruğundan tam olarak kurtardınız mı, artık hiçbir şey dile getiremez olur" (Forster, 1985: 81), sözüyle Forster zamanın bir eser içindeki ehemmiyetini dile getirir. Yine bu çerçevede Çetişli'nin olayların belli bir zaman koridoru çerçevesinde geliştiğini, zamanın olmaması halinde diğer unsurların da gerçeklik intibasını büyük ölçüde kaybedebileceğini belirtmesi (Çetişli, 2016:96), zaman kavramının gerek roman gerekse de öykü ve diğer anlatma esasına bağlı türlerde ne derecede mühim bir konuma sahip olduğunu izah eder.

"Şehru'l-'Asel" öyküsünde hâkim bakış açısının da etkisiyle vak'a zamanı ile anlatma zamanının birbirine çok yakın olduğu görülür. Bu çerçevede birkaç saati kapsadığı anlaşılan zaman diliminin, lahana yemeğinin (Mahfûz, 2007:11) varlığından ve Ümmü Abdullah'ın Tanta şehrine Seyyid'in mevlidine (Mahfûz, 2007: 10, 16, 19, 22) gittiğinden bahsedilmesi üzerinden mevsimsel açıdan sonbaharın sonlarına doğru olduğu anlaşılmaktadır.⁸ Olayın gün içinde, kısa bir zaman diliminde ama akşama yakın bir vakitte gerçekleştiği de öyküde geçen bazı ibarelerden anlaşılabilir. Öte yandan zamanın kısalığına rağmen en üst seviyede gerginliği ihtiva etmesi, altı gün gibi kısa bir süre zarfında gerçekleşen ve sonuçları ciddi anlamda yıkıcı olan 1967 Arap-İsrail Savaşını anımsatır niteliktedir.

"-Geceyi beklemeliyiz.

-Ve gece de uzak değildir!"(Mahfûz, 2007: 19).

Genç çiftin kendilerini kurtarmak için aralarında yaptıkları konuşmadan da anlaşılacağı üzere zamanın öğlenle akşam veya ikindiyle akşam arasında olma ihtimali yüksektir. Yazarın diliyle ifade edilen "Akşam, sükûnet tüm mahalleye yayıldı... Karı koca, sadece bir mumu sağlam kalan ve soluk bir ışık saçan küçük bir avizenin altındaki kanepeye oturdu" (Mahfûz, 2007: 32), cümlesi de olayların bittiği anı yansıtırken zaman dilimi hakkında okuyucuya tam anlamıyla, şüphe götürmeyen bir bilgi sunmaktadır. Öykünün klasik tarzda birbirini takip eden olaylar zincirinde hadiseler peşi sıra birbirini takip ederek, zamanda neredeyse bir boşluğun olmaması sağlanmıştır. Bu bağlamda yazarın dört-beş saatlik zaman dilimini dolu ve aktif bir şekilde geçirdiği ifade edilebilir.

Eserlerinin çoğunda el-Cemâliyye ve el'Abbâsiyye'deki çocukluk çağına ait mekânların izine rastladığımız yazarın metinlerinde mekân vakasının yaşandığı yerden ziyade vaka üreten konuma geçerek ciddi mefhumların aktarıldığı esas bir unsur olur (Vâdi, 2002: 251; 'Abdul'azîz, 2006: 40-41: el-Nu'aymî, 2019: 68). Bu anlamda eserlerinde daha çok geniş mekân tasvirlerine yer veren ve aynı zamanda mekâna sembolik anlamlar yüklemeye başarılı olan yazar, "Şehru'l-'Asel"'de daha çok dar mekânı tercih ederek mesajını okuruna iletmiştir. Genç çiftin birkaç saat evde tutulup kendilerine, kendilerini özgürce ifade edebilecekleri söz hakkının tanınmaması, yardım isteklerinin görmezden gelinerek kaderlerine terkedilmeleri ve zorla alıkonulmaları gibi unsurlar eserde belirgin bir şekilde yansımaktadır. Mısır halkının özgürlükten mahrum bırakılması, Mısır'da ahlaki-insani değerlerin zayıflaması ve yozlaşması, bilinç kaybı, sosyal-siyasi gibi diğer problemler de göz önüne alındığında yazarın bu öyküde neden

8 *es-Seyyid Ahmed el-Bedevî*, Allah'ın salih kullarından olan ve daha çok *es-Seyyid* olarak bilinen bu zat miladi 1200'de Fas'ta doğmuş ve Mısır'ın Tanta kentinde miladi 1276'da vefat etmiştir. Mısır halkı bu zatın adına yılda üç defa mevlit okutur. Bu mevlitlerden birisi de sonbaharın sonlarına denk gelir. Detaylı bilgi için İslam Ansiklopedisi bkz. Kara, 1989.

dar mekânı tercih ettiğini daha iyi anlamış oluruz. Buna rağmen yazar fiziki olarak dar mekânı tercih ederken, kastedilen mana noktasında geniş mekânı yansıtmaya çalıştığı görülür.

Mekânın beşeriyetin varoluşundan beri insanların zihnini meşgul ettiğini ve edebiyatta da önemli bir yere sahip olup gerek nesir gerekse de şiirde yoğun olarak işlendiğini belirten Abdülhadioğlu'na göre mekân, insanoğlunun zihninde kültür ve coğrafyaya bağlı olarak farklı şekillerde tezahür etmiştir (Abdülhadioğlu, 2018). Bu noktada "Şehru'l-'Asel"'de mekân "Yeni dairemize bir felaket geldi, ama bir şey yapmamız gerekir" (Mahfuz, 2007:14), cümlesinden de anlaşılacağı gibi dar ve somut bir özellik göstermektedir. Ancak daireden kastın Arap toplumu olduğu ve bu toplumu kurtarmak için bir şeylerin yapılması gerektiği düşünüldüğünde mekânın anlamsal bazda genişleyip soyutlaştığını ve aynı zamanda sembolleştiğini görürüz. Yine bu çerçevede yazar dar mekânı kendi içinde koridor, mutfak, oturma odası ve yatak odası şeklinde olayları gerçekleştirdiği farklı alanlara bölerek zenginleştirmiş ve böylece bu mekânını tekdüzelikten kurtarmayı başarmıştır. Öte yandan siyasi mercilere örtük bir eleştiri yönelten yazar; mutfak, koridor, oturma ve yatak odası şeklinde daireyi hareketi kısıtlayıcı özellikleriyle öyküye dâhil edip sokağı da eklemesi Arap dünyasının içinde bulunduğu siyasi ayrılıklara ve özgürlüğün kısıtlanması gibi uygulamalarla insanların her birinin kendi çıkarı doğrultusunda hareket ettiğinin işareti olarak mekânı yansıtmaktadır. Öyküdeki mekânın/evin hırsızlar tarafından zorla alınması, İsrail'in haksız bir şekilde işgal ettiği toprakların sembolü olarak karşımıza çıkar.

Olayların seyri neticesinde kapalı mekân olarak bilinen daire içinin tasviri yaşanan arbedenin ve yıkımın sonucunu gözler önüne sermesi noktasında önemlidir.

"Akşam, sükûnet tüm mahalleye yayıldı. Daire yabancılardan arındı ve içinde hiç kimse kalmadı. (Geriyeye) koltuk parçaları, makine döküntüleri ve şilte çöplerinden başka bir şey kalmamıştı. Karı koca, sadece bir mumu sağlam kalan ve soluk bir ışık saçan küçük bir avizenin altındaki kanepeye oturdu. Yüzlerinde ve başlarında morluklar, yaralar ve hafif şişlikler görünüyordu. Giysilerine gelince birden fazla yerde yırtılmış ve koku onlara sinmişti." (Mahfuz, 2007: 32).

Yazar bu çiftin hayatını kararlılıkları sayesinde kurtarmış olmakla birlikte ciddi boyutta bir zararlarının da olduğunu yaptığı mekân tasviriyle aktarıyor. Dolayısıyla çatışma, ayrılık ve fesat ortamının hiç kimsenin işine yaramadığı izleniminin oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu anlamda Arap-İsrail Savaşında aslında kazananın olmadığını, her iki kesimin de etkisi hissedilir derecede zarara uğradığını yansıtmaya çalışır. Ancak yazar eserinde genç çifti en sonunda yaşatıp tüm yıkıma rağmen evlerine döndürmesiyle, hakkı haklıya teslim etmiş olur. Sadece bir mumu sağlam kalmış avizeden saçılan soluk ışıkla da yıkımın, acının ama aynı zamanda bir umudun da varlığını okuyucuya sezdiriyor.

Geniş mekân olarak bahsetmemiz gereken yer olan Tanta şehri, öyküde Ümmü Abdullah'ın mevlit için gittiği ifade edilen mekân şeklinde karşımıza çıkar. Ancak bu mekânın olayların seyri üzerinde önemli bir etkisinden bahsedemeyiz. Diğer bir mekân unsuru da sokak/yol olarak öyküde yerini almıştır. Sokak, farklı türden insanları barındırması ve herkese açık olarak geniş mekân sıfatıyla genç çiftin yardım alıp kurtulabileceklerinin umut edildiği yerdir. Ancak genç çiftin yardımlarına zerre kadar aldırış etmeyen insanların sokak mekânı üzerinden toplumsal değersizliğin, İsrail karşısında çözümlüşün ve yardım ruhunun dolayısıyla genel anlamda toplumsal bir deformasyonun yansıtıldığı görülür. Burada pencere bir metafor olarak kullanılıp çiftin dış alemle olan bağlantısının tek aracı

olması hasebiyle dikkate değerdir. Yine aynı bağlamda öyküde açık mekân olarak geçen mahallenin akşam saatlerindeki sükûneti gerçekte başta Mısır olmak üzere Arap toplumunun olanlar karşısındaki vurdumduymazlığının veya acizliğinin bir yansımasıdır.

2.3. Şahıs Kadrosu

Olay örgüsünün gerçekleştirilmesinde vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkan kişiler, herhangi bir eserde farklı şekillerde ortaya çıkabilirler. Forster, kişileri iki ana kısma ayırır. *"Buna göre roman kişileri "yalınkat" ve "çok yönlü" diye ikiye ayrılır. Yalınkat kişiler, ... roman boyunca ne zaman ortaya çıksalar, hep baştaki o birkaç nitelikleriyle görünürler ve hiç değişmeden kalırlar. Çok yönlü kişiler, tüm yönleriyle yaratılmış karmaşık kimselerdir. Çok yönlü roman kişileri, bizi inandırıcı bir biçimde şaşırtabilen kişilerdir"* (Forster, 1985: 25,107). Ayrıca kişilerin uygun bir biçimde harman edilmesi gerektiğine dikkati çeken Forster, düz kahramanların da değişebileceğini belirtir (Forster, 1985: 107). Dolayısıyla romanın başında belirli bir tipte olan kişi ilerleyen süre içerisinde yazarın da uygun gördüğü yerde metnin ana yapısından sapmadan geçişler yapabilir.

Bu tanımlar üzerinden hareket edildiğinde *"Şehru'l-'Asel"* öyküsündeki kişilerin daha çok düz kahraman özelliklerini taşıdıklarını görürüz. Bu doğrultuda karakterlerin öyküde iki ana tipi temsil ettikleri ifade edilebilir. Eserde genç çiftin yazarın arzusu doğrultusunda hareket ettiği ve adeta onun düşüncelerini yansıttıkları görülür. Bu arada öyküdeki hiçbir kahramanın gerçek adının verilmeyip sadece sıfatlarının da verilmiş olması ayrıca dikkat çekicidir. Bu yöntemle yazarın bir kerteye kadar yorumu veya adlandırmayı okuyucuya bıraktığını söyleyebiliriz. Ayrıca yazarın isim meselesinden ziyade bu karakterleri daha çok yaptıkları üzerinden ele alarak iyi-kötü, güzel-çirkin, değerli-değersiz gibi birbirine zıt belirli kavramlarla da yansıtmaya çalıştığını ifade etmek mümkün görünmektedir.

Yazarın titiz bir şekilde, öyküde yaşanan tartışmaların ve hatta yapılan mahkemelerin konusu olan Ümmü Abdullah'ı, ölü olduğu halde dolayısıyla fiili olarak herhangi bir olaya karışmasına imkânı olmayan ama buna rağmen çoğu halkanın içinde olan bu karakteri öyküye dâhil etmesi noktasında elbette ki farklı yorumlar yapılabilir. Yazarın genç çiftin ağzıyla tanıttığı Ümmü Abdullah hakkında fiziki anlamda bir bilginin varlığı söz konusu değilken, karakterini yansıtan güven kelimesiyle iyi bir kadın olup ayrıca bulunmaz bir hizmetçi niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

"-Onun güvenilebileceğimiz biri olduğunu düşünüyor musun bir tanem?"

-Tabiki güveniyorum, on yaşından beri annemden ayrılmamış.

-Dairemizde bizden daha fazla yaşayacak ve (dairenin) tüm işlerini (o) yönetecek.

-Ama biz sadece dinlenirken ve uyurken tadını çıkaracağız.

-Bizim gibi çalışan evliler arasında onun gibi evi, evirip çevirebilecek birisini (hizmetçiyi) kazanmak (bulmak) nadirdir."(Mahfuz, 2007: 8-9).

Güven kelimesiyle birlikte anılan bir kadının sonradan öldürüldüğünün öğrenilmesi üzerine başlayan tartışmalar, korku, bilinmemelik, umutsuzluk, karamsarlık ve güvensizlik ortamından anlaşılacağı gibi Ümmü Abdullah'ın varlığının gerçekte ne kadar gerekli olduğunu düşündürüyor. Yazar bu açıdan ve öyküde iletilmek istenen genel mesaj bağlamında Ümmü Abdullah'ın Mısır toplumunun değerleri, vicdanı ve adalet anlayışı olduğu izlenimini kuvvetli bir şekilde aksettirmektedir.

Öyküde balayı çifti olarak yer alan yeni evliler ise daha çok "genç kadın" ve "genç erkek" şeklinde karşımıza çıkar. Yazarın ideallerini üzerlerinden gerçekleştirmeye çalışması noktasında birbirinden ayıramadığımız bu çift hakkında diğer karakterlerde olduğu gibi daha çok davranışları üzerinden bilgi sahibi olabiliyoruz. Kaba adamın oturma odasını dağıtmasına kızan genç kadının bu duygusunu yazar;

"Kadın öfkeyle ona sordu:

-Dairemi nasıl bir savaş meydanına çevirdin?"(Mahfuz, 2007: 13).

ibaresiyle anlatırken; yine müzik sesini iştih sinirlenen genç kadının içinde bulunduğu durumu, "-Genç kadın bağırdı: -Delirmediysem, gerçekten şu an delireceğim" (Mahfuz, 2007: 17), cümlesiyle okuyucusuna aktarıyor. Bu cümlelerin ötesinde yazarın da asıl iletmek istediği direnişin, yaşamın, kötü olana başkaldırının, umudun ve kararlılığın adeta simgeleştiği genç çift arasında geçen konuşma Mahfuz'un Mısır toplumuna iletmek istediği mesajın özeti mahiyetinde olup; yazarın bu noktada mücadeleyi telkin ettiği görülür.

"-Koyun gibi ölmeliyiz.

-Ölüme kadar, ölüme kadar kendimizi savunmalıyız ve mümkünse onlara inanılmaz bir darbe indirmeliyiz. ...

-Beklenmedik bir güçle korkuyu yendiğimi sana itiraf ediyorum. ...

-Eğer bir plan bulursak önemli olan kararlılığın gücüdür."(Mahfuz, 2007: 24).

Mahfuz öyküde iletmek istediği mesajın anlamını pekiştirmek ve aynı zamanda eserde olabilecek monotonluğu ortadan kaldırmak, dolayısıyla öyküsüne farklı bir canlılık katarak akıcılığı yeniden canlandırarak aksiyonu da doruk noktasına ulaştırmak ve gerçekçi olmak maksatlı; kaba adam, güreşçi, ev hırsızı, zurnacı, davulcu, dansöz şeklinde adlandırılan fon karaktere de yer vermiştir (Mahfuz, 2007: 9-10, 15, 21, 26-28). "Yazarın sözünü okuyucuya iletme ile görevlendirilmemiş... Sadece anlatılan olay, durum, kahraman, zaman ve mekânın daha gerçekçi ve tabii bir görünüm kazanabilmesi için" (Çetişli, 2016: 93) kendilerine yer verilen bu dekoratif unsurların destekleyici özellikte oldukları görülür. Bu kişilerin öyküde ciddi anlamda bir işlevleri görünmemekle birlikte; yokluklarının bir eksikliğe sebep olabileceği görünmektedir. Metnin genel bağlamı içinde; kaba adamın masum olan genç adamı yargılamak için kurduğu mahkemede gerçekleri bilmelerine rağmen genci idama mahkûm etmelerinden, bu kişilerin Mısır toplumunda gerçekleri bilip de bunu görmezden gelenleri temsil ettiği izlenimini oluşturduğu ifade edilebilir.

"-Bu kadını kim öldürdü?

Koro (zurnacı, davulcu, dansöz) tek nefeste cevap verdi:

-Sen, usta!

Güldü ve onlarda güldüler. Sonra sordu:

- Beni ne ile yargılıyorsunuz?

Şöyle cevap verdiler:

-Selamete.

Güldü ve güldüler. Sonra sordu:

-Kim cesedin saygınlığını ihlal etti?

Genç adamı işaret ederek, dediler ki:

-Bu katil.

-Onu ne ile yargılıyorsunuz?

-İdamla!" (Mahfuz, 2007: 25-26).

Sonuç

"Şehru'l-'Asel" öyküsü, Arap edebiyatında hayatını roman ve öyküye adayan Nobel ödüllü Necib Mahfuz tarafından 1971'de kaleme alınmış olup; 1967 Arap-İsrail Savaşının toplum üzerinde oluşturmuş olduğu yıpratıcı etkiyle dönemin siyasi ve toplumsal otoritelerini gerçekçi-sembolist bir tarzla eleştirdiği eserlerinden sadece bir tanesidir. Bu bağlamda modern öykücülüğün özelliklerini yansıtan eser, ilk bakışta gayet basit görünen olay örgüsüyle gerçekte toplumun ve yozlaşmış değerlerin ve buna sebep olanların ciddi anlamda bir eleştirisi olarak karşımıza çıkarken, yazarın daha çok kaybedilmiş toplumsal değerleri yeniden diriltme çabasında olduğu görülmektedir.

Karakterlerini gündelik hayatta her zaman görebileceğimiz kişilerden seçen yazar, bu öyküsünde de kendisiyle özdeşleşen ve farklı sebeplerden dolayı yitirilmiş olan manevi ruhun, kültürün ve bilincin yeniden ayağa kalkması için direnen genç çift aracılığıyla kararlılığını tüm esere yaymıştır. Olayların adeta birbirine fasıllarla bağlandığı öyküde balayı çiftinin daireye girmeleriyle başlayan ve yazarın titiz üslubu ile ilerleyen saatlerde farklı karakterlerin de olay halkasına dâhil edilmesiyle heyecan en üst seviyesine çıkartırken, mutfakta çıkan bir yangınla tüm dikkatler dağıtılarak zekice bir sonuca varılmıştır. Öyküde adı belirtilmemiş olan balayı çiftinin kimliğinde esere yansıyan Mahfuz, toplumun yapıtaşları değerlerinin çözümlüğünü aktarırken umudunu asla kaybetmez. Nitekim bu umut ve azim genç çiftin hayatta kalmalarının bir vesilesi olarak eserde belirginleşir.

Dar bir mekâna sığdırdığı olaylar zincirini sembolist bir yaklaşımla geniş bir mekâna çeviren yazar, genç çiftle Mısır halkının vicdanı olarak algılanan Ümmü Abdullah'ın cesedini oturma odasında, kaba adamla grubunu mutfakta, ev hırsızını da yatak odasına yerleştirerek, gerçekte bütün bir ülkenin hatta Arap âleminin dağınıklığını doğrudan kimseyi kastetmeyerek, örtük bir üslupla küçük bir daire üzerinden başarılı bir şekilde ele almıştır. Yazar eserinde propagandacı üsluptan uzak bir anlayışla kimseyi incitmeden modern Mısır toplumunun aksayan yanlarını ve ahlaki değerlere olan ihtiyaçlarını yansıtmaya özen göstermiştir. Mahfuz, bu yansıtımını tecrübelerinin de etkisiyle sembollerle minimize edilmiş ve yoğunlaştırılmış bir anlatımla görünenin arkasındaki ve dolayısıyla toplumsal yozlaşmışlığı, geleceğe olan umut ve inancını da kaybetmeden eserinde işlemiştir. Bu bağlamda "Şehru'l-'Asel" öyküsünü kültürel değerlerle sosyal-siyasi ve birliktelik ruhu noktasında ölümle yaşam arasında kalmış bir toplumun öyküsüdür, şeklinde nitelemek mümkündür.

Kaynakça

- 'Abdul'aziz, İbrâhîm. (2006). *Enâ Necib Mahfûz 'Sîretu Hayatin Kamile'*. Kahire: Dâru'l fikru'l-'Arabî.
- 'Abdullâh, Muhammed Hasan. (2001). *el-İslâmiyetu ve'r-Rûhiyetu fî Edeb Necib Mahfûz*. Kahire: Dâru'l-Kabâ'u li't-Tibâ'ti ve'n-Neşr ve't-Tevzi'.
- Abdülhadioğlu, Ahmet. (2018). Klasikten Moderne: Arap Şiirinde Şiir-Mekân İlişkisi. *Tarih Okulu Dergisi*, (33), 997-1043.
- Allen, Roger. (2005). Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı. Faruk Çiftçi (Çev). *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 129-150.
- Ayyıldız, Erol. (ty). *Necib Mahfuz Hayatı Sanatı ve Eserleri*. Bursa: Fatih Yayınları.
- el-'Asîrî, İmânîbint-i Muhammed. (2010). *Ârâu Necib Mahfûz fî Davvu'l-'akidetu'l-İslâmiyye*. Cidde: Dâru'l-Ummeti.
- Çetışli, İsmail. (2016). *Metin Tahlillerine Giriş-2 Hikâye-Roman-Tiyatro*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dayf, Şevkî. (1961). *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsır fî Mısr*, Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif.
- Dîb, 'Alî Hasan. (1977). *Necib Mahfuz Beyne'l-il-Hâd ve'l-İmân*, Beyrut: Dâru'l-Menâra.
- el-Fâhûrî, Hannâ. (1986). *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî, "el-'edebu'l-hadîs"*, Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- . (1986). *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî, "el-'edebu'l-kadîm"*, Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- Forster, E.M. (1985). *Roman Sanatı*, Ünal Aytür (Çev). İstanbul: Adam Yayınları.
- el-Gîtânî, Cemâl. (1980). *Necib Mahfuz Yetezekker*. Beyrut: Dâru'l-Mesîra.
- Heykel, Ahmed. (1993). *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fî Mısr*. Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif.
- Hourani, Albert. (1968). *el-fikru'l-'Arabî fî'l-'asri'n-Nahda '1798-1939'*. Kerîm 'Azkûl (Çev). Beyrut: Dâr el-Nehâr.
- 'Îd, Hüseyîn. (1997). *Necib Mahfuz 'Sîratu Zâtîyetun Edebiyye'*. Kahire: el-Dâru'l-Mısrîyetu'l Lübnânîyetu.
- 'Îd, Recâ. (1974). *Dirâset fî Edeb Necib Mahfuz*, İskenderiye: Münşe'tu'l-Ma'arif.
- el-'Înânî, Selve. (2002). *Necib Mahfuz Emiru'r-Rivayeti'l-'Arabîye*. Kahire: Mektebetu Dâru'l-'Arabî li'l-Küttâb.
- Mahfuz, Necib. (2006). *Eteheddesu İleykum*. Beyrut: Dâru'l-'Avde.
- . (2007). *Şehru'l-'Asel*. (2. Baskı). Kahire: Dâru's-Şurûk.
- . (1988). *Nobel 1988: Kitâb Tezkârî*, Kahire: Vizâretü's-Sekâfetü'l-Mısrîye.
- Nebil, Ferec. (1986). *Necib Mahfuz 'Hayâtuhu ve Edebuhu'*. Kahire, el-Hey'etu'l-Mısrîyetu'l 'amme li'l-Küttâb.
- en-Nekkâş, Recâ'. (1995). *Fî Hub Necib Mahfuz*. Kahire: Daru's-Şurûk.
- . (2011). *Safahât min Müzekkirât Necib Mahfuz*. Kahire: Dâru's-Şurûk.
- en-Nu'aymî, Hasan Muhammed. (2019). *el-edebu'l-'Arabîyyu'l-Hadîs 'neş'etehu ve tatvirih'*. Cidde: Dâr Havârizm el-'Alemiye.
- es-Seyyîd, Şefî'. (1988). *İtticehatu'r-Rivayeti'l-Mısrîye*. Kahire: Mektebetu's-Şebâb.
- es-Seyyîd, Ahmed Ferec. (1990). *Edeb Necib Mahfuz 'İşkâliyetu's-Sirâ' beyne'l-İslâm ve't Tağrib*. el-Mansûra: Dâru'l-Vefâ'u li't-tiba' ve'n-neşr.
- Şukrî, Gâli. (1988). *Necib Mahfuz Mine'l-Cemâliyye ile Nobel*. Kahire: el-Hey'etu'l-'Amme li'l-İsti'lâmât.
- Taha Bedr, 'Abdu'l-Muhsin. (1977). *Tatavvuru'r-rivayeti'l-'Arabîyeti'l-hadîse fî Mısr '1870 1938'*. Kahire: Müessesetu'l-Ma'ârifli't-tiba'âteve'l-neşr.
- . (1988). *el-Ru'ye ve'l-Edât*, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- 'Usfûr, Câbir. (1998). *"Nukkâd Necib Mahfuz", Necib Mahfuz: İbdâ' Nısf Karn*. Gâli Şukrî (Haz). Beyrut: Dâru's-Şurûk.
- . (2010). *Necib Mahfuz er-Remzü ve'l-Kîmetu*. Kahire: el-Dâru'l- Mısrîyetu'l Lübnânîyetu.
- Ürün, Ahmet Kazım. (2002). *Necip Mahfuz 'Toplumsal Gerçekçi Romanları'*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Vâdî, Taha. (2002). *er-Rivâyetu's-siyâsiyetu*. Kahire: Dâru'n-neşr li'l-Cema'âtu'l-Mısriye.
- Yâğî, 'Abdârrahman. (1999). *Fî'l-Cuhûdi'r-rivâiyeti min Selîm el-Bustâni ile Necib Mahfuz*. Beyrut: Dâru'l-Fârâbî.
- Yıldız, Musa. (1998). *Necib Mahfuz'un Sembolik Romanları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- . (1999). Necib Mahfuz'un Kısa Hikâyelerinde Bazı Temalar. Erzurum: *Ekev Akademi Dergisi*, (4), 135-145.
- Zeydân, Corcî. (2013). *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye*. Kahire: Hendâvi Neşriyat.
- ez-Zeyât, Ahmed Hasan. (2013). *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Kahire: Dâr Nehdat Mısrlî't-tibâ'â ve'l-neşr.